

The practical value of anthropocentrism for general-theoretical aspects of constitutional law

Yakymovych Yakym

*Postgraduate Student of the Department of Constitutional and Comparative Law
of the Faculty of Law
of the Uzhhorod National University, Ukraine*

The concept of anthropocentrism reflects the place of man as the center, cause and purpose of everything what exists. Constitutional law is an area of jurisprudence that study the basics of the formation and functioning of a social contract. A social contract (constitution) is the basic law of most modern democratic states. Its foundation is on a combination of social order and state order. The social order is basically determined by the rights, duties, freedoms of the individual and the citizen. The state system follows from the social system. Actual functioning of the state mechanism is realize through the exercise of the citizen's political rights, including the right to participate in the management of state affairs. Political rights are part of the social system. In exercising political rights, a person can acquires the status of a subject of state power what gives instruments of influence on the state mechanism. In this way one becomes the fundamental ground of both social and state functioning.

The article is devoted to an overview of the practical content of anthropocentrism in constitutional law. This research will analyze and improve: the methods of constitutional law science by the method of legal (constitutional) anthropocentrism; the concept of a rule of constitutional law, the definition of which should be reflected through the behavioral element of the subject of law; subjects of constitutional-legal relations and their classification based on the method of legal anthropocentrism; structural elements of the legal status of the subject of power with the proposal of unification of their structure; correlation of constitutional law and human factor; structure of constitutional legal relations, which includes legal fact, subjects, object, subject matter and content.

The results of the study allow to reflect new approaches to the general theoretical concepts of constitutional law. Each of these approaches enables a clearer definition of the place and role of a person both in constitutional law and in the state mechanism. Significant contributions to constitutional law, which also reflected in the article, are the possibility of influencing the constitutional-legal relations and the functioning of the state mechanism by regulating the human factor as an internal component of the material (behavioral) element of the content of the constitutional-legal relations.

Практичне значення антропоцентризму для загальнотеоретичних аспектів конституційного права

Якимович Яким Васильович

*аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
Ужгородського національного університету, Україна*

Вступ

Конституційне право – це галузь юридичної науки, яка вивчає закономірності взаємодії людини, суспільства та держави, їх становлення, зміну й розвиток згідно з конституцією як суспільним договором. Відносини, що виникають у результаті таких процесів, їхні суб'єкти та й самі творці закономірностей об'єднані одним спільним елементом – людиноцентричністю. Вивчати державотворчі процеси, структурні елементи органів державної влади, закономірності їх функціонування та розвитку без належного врахування людини, її сутності, місця й ролі в цих процесах неможливо для конституційного права. Обсягом вивчення ця наука повинна охоплювати як процеси суспільного ладу, так і похідні від них процеси державного ладу, надаючи при цьому правову оцінку, визначаючи місце та значення суспільно-поведін-

кового елемента й сутності первинного складника обох ладів – людини.

Метою статті є огляд практичного значення антропоцентризму для конституційного права через удосконалення та розвиток загальнотеоретичних понять і явищ конституційного права (методи науки конституційного права, поняття норми конституційного права, суб'єкти конституційно-правових відносин, структурні елементи правового статусу суб'єкта владних повноважень, співвідношення конституційного права та людського чинника, структура конституційно-правових відносин).

Виклад основного матеріалу

Огляд практичного значення, на наш погляд, варто почати з *методів науки конституційного права*. До спеціально-наукових методів найчастіше зараховують формально-юридичний, системний,

структурно-функціональний, порівняльно-правовий, порівняльно-історичний, статистичний, соціологічний¹. Уважаємо за доречне доповнити наведеної список методом юридичного (конституційного) антропоцентризму. Його значення полягає в аналізі й удосконаленні норм конституційного права, реалізація яких здійснюється через поведінковий елемент суб'єктів конституційно-правових відносин. Цей метод у перспективі може кваліфікуватися різноманітним антропологічною експертизи конституційного законодавства. Він призначений визначати можливість і міру застосування антропоцентричного чинника (людських здібностей – знань, умінь, навичок, досвіду тощо) у конституційно-правових відносинах (наприклад, у ценових вимогах конституційної дієздатності щодо тих чи інших посад); детальніше кваліфікувати та розмежовувати норми конституційного права, що визначають складові елементи статусу суб'єктів конституційно-правових відносин, тобто різницю між гарантіями, правами, дискреційними повноваженнями, обов'язками, заборонами та обмеженнями; визначати й розробляти умови застосування колективного антропоцентризму, тобто одночасного застосування статусних повноважень кількома суб'єктами для прийняття спільних рішень, та інше застосування цього напрямку (наприклад, щодо колективних дій – конституційне звернення 45 народними депутатами України); визначення прогалин і неточностей конституційного законодавства, що пов'язані з поведінковим елементом, наприклад, згідно з частиною 10 статті 118 Конституції України, якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації². Неточність наведеної норми полягає в питанні, як варто її трактувати. На перший погляд прийняття Президентом рішення про відставку голови доцільно кваліфікувати його прямим обов'язком на підставі висловленої недовіри двома третинами депутатів. Незважаючи на це, є два аспекти, які ускладнюють таке тлумачення. Перший аспект стосується причинно-наслідкового зв'язку, котрий повинен увидитися сполучником «то» перед фразою «Президент України приймає рішення» (у такому формулюванні: «... то Президент України приймає рішення»). Відсутність цього елемента дає змогу трактувати наведену норму не як обов'язок, а як дискреційне повноваження, реалізація якого здійснюється на власний розсуд глави держави. Другий аспект, впливаючи із цього ж причинно-наслідкового зв'язку, стосується частини «приймає рішення про відставку голови».

¹ Шляхтун П.П. Конституційне право України : підручник. Київ : Освіта України, 2010. 592 с. С. 44.

² Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

За відсутності елемента «то», трактування наведеної частини може бути неоднозначним. З одного боку, її можна визначити обов'язком Президента, а з іншого – мірою можливої поведінки (елементом дискреційного повноваження), тобто тільки можливістю відставки Президентом голови державної адміністрації. Це пов'язано з тим, що без належних доповнень (додаткових указівок) слово «приймає» означає реалізацію виключно на розсуд суб'єкта, а без сполучника «то» втрачається причинно-наслідковий зв'язок між гіпотезою та диспозицією, що дає змогу маніпулювати наведеною нормою, тобто дві третини депутатів можуть проголосувати, але остаточне рішення прийматиметься Президентом. Відповідно, метод юридичного антропоцентризму дає можливість виявити поведінковий елемент суб'єкта владних повноважень і в поєднанні з граматичним тлумаченням (у наведеному прикладі) визначити чіткість його застосування, що забезпечує вдосконалення й ефективніше функціонування всієї організаційної структури держави.

Крізь призму методу юридичного (конституційного) антропоцентризму варто розглянути *поняття норми конституційного права*. Більшість конституціоналістів норму конституційного права визначають правилом поведінки, яке встановлене або санкціоноване народом чи державою, спрямоване на регулювання суспільних відносин у сфері конституційного права, а його додержання й використання забезпечується шляхом переконання за необхідності державним примусом та іншими засобами впливу, що передбачені законодавством^{3,4}. Натомість О.Ф. Фрицький визначає норму конституційного права формально-обов'язковим правилом фізичної поведінки особи, а О.І. Степанюк – правилом, опосередкованим поведінкою людини^{5,6}. На наш погляд, конкретизація правила поведінки шляхом прив'язки його до фізичного виконання, опосередкування людиною або надання вольового елемента (наприклад, правило вольової поведінки тим паче, що конституційно-правові відносини в доктрині визначаються вольовими відносинами) дають змогу коректніше розмежовувати та класифікувати суб'єктів конституційно-правових відносин, конкретизувати механізм реалізації норм конституційного права суб'єктами публічно-правових відносин, а також поглибити розуміння органу державної влади, що сприятиме його ж функціонуванню.

³ Шляхтун П.П. Конституційне право України : підручник. Київ : Освіта України, 2010. 592 с. С. 20–21.

⁴ Погорілко В., Федоренко В. Поняття, ознаки, види і структура конституційно-правових норм. *Право України*. 2001. № 11. С. 9–14. С. 9.

⁵ Фрицький О.Ф. Конституційне право України : підручник. 3-є вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 512 с. С. 23.

⁶ Степанюк О.І. Норми конституційного права України: проблеми теорії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ, 1993. С. 11.

Отже, суб'єкти конституційно-правових відносин повинні класифікуватися в такий спосіб: первинними суб'єктами мають бути індивідуальні – громадяни, іноземці та особи без громадянства. Уся організація суспільства й держави повинна починатися виключно із цих трьох суб'єктів (залежно від законодавчого регулювання можуть бути також біпатриди); щодо права на участь в управлінні державними справами: громадяни (з окремих питань іноземці та апатриди), виборці, парламентарі, глава держави (за винятком абсолютних монархій, де посада передається по крові), урядовці, судді, посадові особи. Похідними суб'єктами повинні бути об'єднання (сукупності), які мають характер колективного антропоцентризму: народ держави як об'єднання громадян. Його функціонування як суб'єкта конституційно-правових відносин виражається через форми народовладдя, тобто вибори, референдум, а також публічні заходи (митинги, протести, петиції та колективні звернення), усі процеси, державно-фінансові чи державотворчі, повинні відбуватися від імені народу як колективного й основного джерела влади; різновидами цього виду колективних суб'єктів також варто вважати національні меншини та корінні народи, що діють через наведені публічні заходи. До похідних суб'єктів представницько-владних повноважень потрібно зарахувати колегіальні органи державної влади, котрі завдяки колективному антропоцентризму (узгодженню позицій) приймають спільні рішення. До них належить парламент, уряд, колегіальні суди й інші колегіальні органи влади. Іншими політичними та суспільними суб'єктами конституційних відносин колективного типу можна вважати політичні партії, громадські й релігійні організації.

На окрему увагу з погляду методу юридичного антропоцентризму заслуговують виділені доктринаю суб'єкти, а саме: адміністративно-територіальна одиниця, державний орган та окремо держава. Адміністративно-територіальні одиниці не можуть бути суб'єктами жодних відносин, оскільки вони – тільки умовні розмежування для належного адміністрування та елементи структуризації форми державного устрою. Натомість їх потрібно класифікувати за предметом конституційно-правових відносин, а основними суб'єктами цих відносин є територіальні громади, тобто мешканці адміністративно-територіальних одиниць, а також їхні адміністративні представники (посадові особи). До предмета конституційно-правових відносин доречно також зарахувати державний орган (за винятком колегіальних органів), з огляду на те що він – тільки форма організації влади, але не зміст її функціонування. Змістом функціонування влади й, відповідно, її суб'єктами є виключно посадові особи зі статусом, повноваженнями та ієрархічними зв'язками, які формують об'єкт відносин. Державний орган можна виділяти як окремий суб'єкт тільки

в разі дій колегіального характеру в ролі поняття (назви), що номінує колективного суб'єкта (наприклад, уряд, парламент, комітет чи комісія), в інших випадках основним суб'єктом повинна визначитися «посадова особа державного органу». Специфічним суб'єктом конституційно-правових відносин є сама держава. Варто розуміти, що, незважаючи на юридичне визначення держави як суверенної організації публічної влади, загалом саме поняття є сукупним, оскільки включає як суспільство, так й організацію влади. Визначення держави як суб'єкта доречно тільки на рівні міжнародних відносин і міжнародного судочинства (у рамках внутрішньодержавного адміністративного судочинства держава як сторона справи повинна визначитися виключно посадовими особами державного органу, якщо предметом справи є сума коштів, то вони належать не державі як суб'єкту, а народу держави в частині того чи іншого бюджетного кошторису). Статтею 1 Конвенції Монтевідео 1933 року передбачено, що держава є суб'єктом міжнародних відносин, якщо вона має такі елементи: 1) народ; 2) визначена територія; 3) уряд; 4) здатність здійснювати міжнародні відносини⁷. При цьому з характеристики народу впливає його місце розташування, форма представництва та міжнародна дієздатність. Держава як суб'єкт на міжнародному рівні є тільки узагальненим поняттям цих чотирьох ознак, із котрих народ є домінантним складником, що діє через відповідні представницькі органи (відсутність одного з елементів кваліфікує утворення як квазідержаву, але народ стабільно залишається домінантним елементом). На внутрішньодержавному рівні державу або конкретний елемент у ній варто розглядати тільки як предмет конституційно-правових відносин (та інших відносин, пов'язаних із функціонуванням держави) між громадянами, народом держави (з окремих питань іноземцями, біженцями, національними меншинами, корінними народами) й посадовими особами державних органів як адміністративними представниками, так і виконавцями волі народу держави.

Використовуючи метод юридичного (конституційного) антропоцентризму та проаналізувавши норми конституції, ми можемо виокремити чіткі, уніфіковані для всіх суб'єктів публічної влади *структурні елементи конституційно-правового статусу*. У результаті проведених раніше аналізів основних законів нами визначено, що статус суб'єктів публічної влади складається з гарантій (умов, що забезпечують належне функціонування посадових осіб організації державної влади), прав (можливостей, які особа реалізує без необхідності та за власним бажанням), обов'язків (необхідностей, які особа реалізує без альтернативних можливостей),

⁷ Treaty Series. Treaties and International Engagements registered with the Secretariat of the League of Nations. *League of Nations*. 1936. С. 25. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20165/v165.pdf>.

дискреційних повноважень (через поєднання права й обов'язку відображається необхідність, що реалізується на власний розсуд суб'єкта), заборон (норм, які своєю диспозицією встановлюють обов'язок утриматися від учинення певних дій) та обмежень (установлених певних меж і недопустимість реалізації можливостей, несумісних із повноваженнями; на відміну від заборон, обмеження передбачають негативний наслідок за порушення диспозиції норми)⁸. Окремо до елементів статусу варто зарахувати також конституційну дієздатність як сукупність умов (цензів), які дають особі змогу реалізовувати виборче права та право на участь в управлінні державними справами, а також підтвердити здатність набутти статусу суб'єкта владних повноважень. У процесі взаємодії кількох рівноправних статусів виникає вже згадане вище явище колективного антропоцентризму. У результаті цього колегіальні органи, приймаючи спільно узгоджені рішення, можуть діяти як один суб'єкт владних повноважень (але колективний). Колективний антропоцентризм може мати також інші форми застосування (консультації, контрасигнація, подання колективних звернень для забезпечення їх авторитетності й вагомості).

На сучасному етапі ваговою формою антропоцентризму, яка потребує детальнішого *вивчення та розвитку в конституційному праві, є складові (поведінкові) елементи людського чинника* (знання, уміння, навички, досвід тощо). Функціонування державної влади потребує застосування таких елементів як найвищих результатів суспільного життя у формі людського потенціалу. У сучасних конституціях знання, уміння, навички, досвід та інші елементи найчастіше використовують під час формулювання норм конституційної дієздатності, тобто в цензових вимогах (знання мови, стаж роботи, належна кваліфікація, визнана професійність), під час формулювання державної присяги (уводиться словами *зобов'язуюся, честю, добросовісно, совістю, сумлінно, відповідно до найкращих знань і переконань*) та інших видів обов'язків (незалежність як форма поведінки судді). Реалізація (використання) зазначених складників людського чинника здійснюється через права й дискреційні повноваження, оскільки в обох випадках використаний власний розсуд суб'єкта, який базується на людському чиннику. Складники інтердикційного становища (заборони й обмеження) потребують використання людського чинника у формі свідомого виконання вимог, чим дотримується відмова від частини особистої свободи для збереження суспільної справедливості. Використання людського чинника в конституційному праві має поглиблюватися науковими дослідженнями та ретельнішим застосуванням у формулюванні

норм конституційного законодавства. Першим кроком також може бути вдосконалення умов конституційної дієздатності, а саме: з огляду на повноваження президента на міжнародному рівні, виникає необхідність вимоги знань англійської або хоча б однієї з мов Європейського Союзу; доповнення у конституційному акті вимоги освітнього рівня для посадових осіб (наприклад, урядовців), а для парламентарів – належного рівня професіоналізму в певній галузі суспільної діяльності; доречним є запровадження вишколу перед вступом на посаду (варто розуміти, що віковий ценз і вимога внесення суми застави на виборах (наприклад, президента) не гарантує наявності необхідних здібностей для вирішення специфічних державотворчих складностей, котрі потребують або відповідної освіти, або окремої підготовки) тощо.

Використання зазначених форм у перспективі може поглиблюватися вимогами етики, відповідністю стандартам поведінки або дій і контролем за ними. Норми прав і дискреційних повноважень повинні формулюватися й використовуватися з урахуванням: 1) функціонального призначення, що є предметом впливу (що може бути як благо, так і відносини) та формою статусного повноваження; 2) людського чинника, форма якого має відповідати характеру предмета регулювання. Приблизний приклад такого застосування у формі обов'язку існує в рамках судової влади: частина 1 статті 129 Конституції України передбачає, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним і керується верховенством права⁹. Вимога незалежності й керованість верховенством права потребує особливих знань і кваліфікації, від чого залежить належне їх застосування. Конструкція подібної правової норми може формулюватися так: для права – суб'єкт може приймати рішення (що є мірою можливої поведінки) у ситуації відповідно до певних стандартів вирішення (котрі є кваліфікованим рівнем знань, розумінням соціальної рівності або політичної доцільності, тобто прояв людського чинника); для дискреційних повноважень – суб'єкт повинен приймати (що є обов'язком) рішення про призначення, звільнення, створення чи ліквідацію (що є елементом власного розсуду суб'єкта, оскільки рішення він приймає самостійно) відповідно до певних стандартів вирішення (наприклад, верховенства права, кваліфікації, справедливості тощо). Як у праві, так і дискреції стандарт – це те, що потребує особливих знань, умінь, навичок, досвіду й інших елементів. Описаний спосіб дасть можливість чіткіше врегулювати предметні відносини згідно з конкретними формами людського потенціалу та їх найефективнішим застосуванням.

Для визначення місця людського чинника в *структурі конституційно-правових відносин* варто розмеж-

⁸ Якимович Я.В. Антропоцентризм у державній владі: аналіз норм основних законів у країнах Центральної та Східної Європи (Франція, Чехія, Польща та Україна). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/12.pdf.

⁹ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

овувати її на суб'єкти, об'єкт, предмет, юридичний факт і зміст. Об'єктом при цьому повинні кваліфікуватися самі відносини, що виникають між суб'єктами, а предметом – блага, з приводу яких виникають відносини. Зміст відноси влучно відображений у розмежуванні, запропонованому В.І. Кафарським та І.І. Припханом, яке складається з юридичного та матеріального елементів¹⁰. Юридичний елемент змісту – це права й обов'язки суб'єктів, що реалізуються на підставі юридичного факту (життєвої обставини). Матеріальний елемент відображений через поведінку суб'єкта. Людський чинник, тобто знання, уміння, навички, досвід тощо, – це внутрішнє вираження поведінки (матеріального елемента), зовнішнім вираженням є активна (вольова) дія суб'єкта. Права й обов'язки реалізуються з приводу певного предмета конституційного регулювання та є формою поведінки, яка є, з одного боку, вольовою дією, а з іншого – результатом прояву людського чинника. Зазначений підхід до розуміння конституційно-правових відносин найкраще співвідноситься зі структурою конституційно-правової відповідальності, що складається із суб'єкта, об'єкта, суб'єктивної сторони й об'єктивної сторони.

Висновки

У результаті проведеного огляду практичного значення антропоцентризму можна стверджувати про такі позиції:

1) спеціальні методи науки конституційного права можуть бути розширені методом юридич-

¹⁰ Кафарський В.І., Припхан І.І. Конституційне право України у схемах : навчальний посібник. Київ : Ліра, 2013. 272 с. С. 14.

ного (конституційного) антропоцентризму, котрий дає змогу досліджувати законодавство з погляду поведінкового елемента суб'єкта правових відносин; 2) використання методу юридичного антропоцентризму дає можливість розширити поняття норми конституційного права, визначаючи її не просто правилом поведінки, а поєднує з належністю до виконавця (правило фізичної, опосередкованої людиною або вольової поведінки); 3) застосування антропоцентризму дає змогу класифікувати суб'єкти конституційного права такими, що базуються на громадянах, іноземцях, особах без громадянства та посадових особах – як первинних, а народові, етнічному населенні та колегіальних органах – парламенті, урядові, колегіальних судах – як похідних суб'єктах; 4) структурні елементи конституційно-правового статусу суб'єкта владних повноважень можуть бути уніфіковані та класифіковані на права, дискреційні повноваження, обов'язки, заборони, обмеження, а також поєднані з конституційною дієздатністю та колективним антропоцентризмом; 5) конституційно-правове формулювання прав і дискреційних повноважень може здійснюватися в поєднанні з людським чинником у формі стандарту, якому має відповідати поведінка, а конституційна дієздатність використовувати нові форми цензів і їх механізми; 6) місце антропоцентричного елемента в структурі конституційних відносин (юридичному фактові, суб'єкті, об'єкті, предметі та змістові) визначається сутністю внутрішнього складника поведінкового, тобто матеріального, елемента змісту цих відносин, при цьому зовнішній складник – це сама дія як основа поведінки.